

anchetă ■ arhivă ■ memorii ■ jurnal ■ scrisori ■

**Vineri,
28 iunie 1940,
începînd din zori**

În zorii zilei de vineri, 28 iunie 1940, Divizia 33 Infanterie se afla în pozițiile de rezistență de pe Răut și Nistru, și din zona Cula, între Moruzeni și Coșernița. Spre sud, Divizia 15 Infanterie investise cu trupe dispozitivul dintre Gura Bîcului și Coșernița, iar Divizia 12 Infanterie apăra sectorul dintre Gura Bîcului și Talmaz. Mișcarea lor înapoi trebuia dirijată de o asemenea manieră încît coloanele în marș să nu se intersecteze cu coloanele Diviziilor 31 și 21, care în acel moment se deplasau spre sud-est și, la rîndul lor, trebuiau abătute spre vest. De fapt, directiva Armatei a 4-a conținea suficiente elemente ale unui ordin operativ, iar Statul Major al Corpului 3 armată nu a mai pierdut timpul improvizînd variante riscante și s-a bazat doar pe logica hărților. În consecință, Diviziei 33 i s-a ordonat să se retragă pe axul Strășeni-Vorniceni-Nisporeni-Nemțeni-Albița. Trebuia s-o urmeze cît se putea de strîns Divizia 15, care tocmai se replia din tranșeele de pe Nistru. Firesc, Divizia 21, de asemenea în mișcare, se abătea pe axul Sălcuța-Cimișlia-Fălciu, utilizînd la trecerea peste Prut, în caz de nevoie, și podul mai șubred de la Leova. Iar Diviziei 12 i s-a rezervat direcția Căușani-Românești-Comrat-Fălciu cu posibilitatea de a-și îndruma anumite trupe și elemente prin două treceri suplimentare, fie pe la Oancea, fie pe la Leova, în funcție de timp și de împrejurări. Toate marile unități mențineau sub comanda lor și detașamentele de săpători, iar Divizia 33 Infanterie, în plus, își subordona și grupurile de recunoaștere care asiguraseră pînă în ajun acoperirea ușoară a dispozitivului defensiv de pe Nistru. Era un calcul al hîrtiei boțite a hărților așezate pe genunchi sau pe mese improvizate, dar era singurul posibil și rezonabil. Faptul că ulterior logica hărților nu a coincis întru totul cu logica realității de pe teren s-a datorat doar unor întîmplări care, la ora aceea, cînd dimineața deplină abia se instala între Nistru și Prut, nu erau previzibile încă. Între altele, se pare că ordinul de operațiuni emis de Corpul 3 Armată cu cîte-

va minute înainte de ora 6.00 este primul document militar românesc al acelei zile sfișietoare care stipula o dispoziție expresă, impusă de prevedere : comandanții tuturor regimentelor vor dispune retragerea munițiilor distribuite soldaților basarabeni...

La Chișinău, Pan Halippa continua să-și macine nervii într-o stare de paralizie inexplicabilă pentru un om de acțiune. A mărturisit-o, de fapt, mai târziu : « Am stat pînă în zorii zilei de 28 iunie lîngă telefon, răspunzînd tuturor care mă întrebau ce era de făcut. Mi-au sunat și la ușă cîțiva prieteni și, de cîte ori mă duceam să deschid, vedeam cum se expediază bagaje în camioane mari. » De asemenea, continua să persiste în iluzia la care ne-am referit : « De la un timp, hurduitul străzilor Chișinăului, din cauza plecării tunurilor și tancurilor, a umplut tot văzduhul. » La ora aceea însă, o mulțime de unități militare încă se mai mișcau spre Nistru. În rest, amintirile lui ne dezvăluie un om dus de val, indecis și lipsit de inițiativă : « Eu nu puteam însă întreprinde nimic, neavînd nici un cuvînt de ordine și neavînd nici lăzi pregătite pentru împachetarea cărților. Pe la ora trei noaptea, am adormit lîngă telefon, în fotoliul meu larg și comod, și m-am trezit buimac pe la ora șase din cauza unui sunet deznădăjduit și lung la ușă. M-am dus să deschid. Era cunoscutul scriitor basarabean, bătrînul Gheorghe Madan, care a venit să vadă dacă am plecat. În fugă, mi-a spus că nu-i vreme de pierdut și că ar fugi și el, dar n-are bani de drum. I-am dat mai mult poate decît se aștepta el și a plecat cu blesteme grele și neobișnuite pentru un bătrîn blînd și obosit de viață. Blestema pe cei care aruncau pămîntul natal al Basarabiei în noul infern al suferinței. » Nici atunci Pan Halippa nu s-a smuls din paralizie și din fotoliul lui prea comod, ci s-a lăsat mai departe dus de val : « Tot atunci – a mărturisit ulterior – a venit un nepot al meu, funcționar la rezidența regală, să mă anunțe, în numele rezidentului, să plec imediat, căci se formează de acum bande care vor încerca să împiedice plecarea foștilor fruntași politici basarabeni. » Ce era de făcut ? s-a mai întrebat Pan Halippa la o oră cînd s-ar fi convenit să fi înțeles de mult pe ce lume trăia și ce era de făcut.

Trenul personal 7070 a plecat din gara din Chişinău la ora 6.00, cum de altfel era prevăzut în mersul oficial aflat în vigoare. Când garnitura s-a pus în mişcare, în compartimentul în care se găsea şi părintele Vasile Țepordei, inginerul de căi ferate Dumitraşcu, de fel din Ovidiopol, a izbucnit într-un plîns isteric şi a strigat : « Este a doua oară cînd duşmanii creştinătăţii, bolşevicii, mă deznădăcinesc şi mă alungă pe drumul bejeniei... » Era unul dintre românii transnistreni, mulţi la număr, care împînşiseră Basarabia după revoluţia rusească, pentru a trăi cît se putea de departe de prigoanele dezlănţuite pe locurile baştinei lor, alături de cei de un sînge cu ei. În 1918 fugise din Ovidiopol. Acum fugea şi din Chişinău. Ultimul chip de pe peronul rămas în urmă care a stăruit pe retina părintelui Țepordei a fost acela al şefului gării, Simionescu, un bătrîn înalt, prezentabil, distins, care s-a şi mistuit în vîltoarea acelor evenimente. « Nu ne vine a crede că toate aceste lucruri au avut loc în timp şi în spaţiu », scria mai tîrziu părintele Țepordei în gazeta *Raza*, renăscută la Bucureşti în august 1940. Nu numai transnistreanul Dumitraşcu plîngea, ci toţi călătorii din trenul 7070. Nedumeriţi, copiii îi întrebau pe părinţi ce se întîmplă şi de ce curgeau lacrimile în valuri. Trei minute mai tîrziu, şirul lung de vagoane s-a prelins pe lîngă Biserica Mazarachi, bătrîna ctitorie a domnitorului Vasile Lupu, şi plînsurile s-au întetit. Părintele paroh Păduraru, rămas să-i înfrunte cu crucea în mînă pe invadatori, ieşise în odăjdii de sărbătoare în umbra vechii zidiri, cu faţa, de asemenea, scăldată în lacrimi, spre a-i binecuvînta pe bejenarii din tren. Curînd s-au ivit în privirile tuturor pietrăriile Ghidighiciului şi Chişinăul a dispărut după siluetele lor albicioase. În gările de popas, lumea de pe peroane nu ştia ce să facă : să urce sau să lase trenul să treacă ? La rîndul lor, călătorii din tren coborau cu iuţeală pe terasamente şi reveneau în compartiment sau pe culoare cu bulgări de pămînt, cu smocuri de iarbă, cu flori. Fiecare dorea să rămînă cu o ultimă amintire din Basarabia, cît mai consistentă şi vie.

În jurul orei 6.00, conform promisiunii făcute lui Alexandru Cretzianu, Wilhelm Fabricius a transmis la Berlin doleanţele minime ale guvernului de la Bucureşti privind destinul oraşu-

lui Cernăuți și prelungirea termenului evacuării. În încheierea mesajului său, ministrul Germaniei a precizat : « ... Acceptînd condițiile severe ale Rusiei sovietice, guvernul român se bazează pe sfatul conducătorilor *Reich*-ului, ceea ce dovedește că vrea să urmeze calea unei strînse colaborări cu noi și în viitor. În favoarea acestui fapt pledează și componența noului Cabinet... »

« Vestea dureroasă a venit pe neașteptate și atît de fulgerător – mărturisirea mai tîrziu ziaristul Elefterie Negel – încît nimeni n-a putut să-și păstreze calmul și sîngele rece. » La ora 6.00, corespondentul din Chișinău al ziarului *Universul* se afla la comandamentul Corpului 3 Armată. A fost printre primii locuitori de rînd ai orașului care a aflat că trupele sovietice vor intra chiar în ziua aceea în capitala Basarabiei. I s-a comunicat mai întîi un termen greșit : ora 10.00. Panica de care a fost cuprins gazetarul era perfect explicabilă. În realitate, rușii urmau să intre în Chișinău la 14.00 după ora Moscovei, deci la 13.00 ora locală. Însă răgazul de cîteva ceasuri, important pentru un om năpădit de o spaimă firească, nu mai are vreo importanță din perspectiva istoriei.

Ora 6.30. Nu este de neînțeles faptul că multe state majore de toate tipurile nu au putut alerta într-un timp util totalitatea unităților și subunităților din subordine pentru a le comunica noul curs al evenimentelor. Și nu întîmplător mulți ofițeri și ostași continuau neabătut să execute dispoziții primite încă din faptul serii trecute. De pildă, echipajul format din sergentul pilot Dumitru Preoteasa și locotenentul observator Silviu Zerman primise ordinul să întreprindă un zbor de conlucrare în zona de la sud de Bulboca și de Tighina. Și au decolat ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat pentru că nici nu aveau cum să știe ceva. După turul obișnuit deasupra aerodromului militar Chișinău, în cîteva minute au ajuns în zona indicată de ordinul din ajun și au observat sub aripi o coloană românească în retragere de pe Nistru. Curiozitatea l-a îndemnat pe pilot să reducă altitudinea pentru a putea identifica trupa. A coborît pînă la 150-200 de m. Spre surprinderea sa, o mitralieră antiaeriană,

mînuită cu dexteritate de ostașii coloanei, instalată pe platforma unui autocamion, a lovit aparatul în trei puncte distincte, provocînd niște găuri de toată frumusețea în fuselaj și în profundor. Abia atunci au înțeles – și bunul sergent Dumitru Preoteasa, și locotenentul legat în scaunul din fața lui – că se întîmpla ceva cu totul și cu totul deosebit. Redresînd aparatul, sergentul l-a scos din bătaia unui tir atît de periculos.

După noaptea aceea albă, avocatul Jean Negură și-a luat rămas-bun de la tată și a plecat, împreună cu mama sa, Eugenia, spre gara din Cernăuți. Nu aveau decît o valiză nu prea voluminoasă, rufărie de schimb și cîte un pardesiu. Ajuși pe peron, l-au zărit de departe pe profesorul Constantin Spulber, iar avocatul s-a apropiat de el și l-a salutat. Era un tip închis și sever, măsliniu la față, pe jumătate încărunțit și, spre surprinderea fostului său student, plîngea reținut. Nu era bucovinean, dar era român. Deznădăjduit, cînd l-a văzut pe Jean Negură, a făcut doar cu mîna un semn de lehamite și n-a avut puterea să articuleze vreun cuvînt. Cînd garnitura prelungă a rapidului 52, « Ștefan cel Mare », a tras la peron, au urcat împreună într-un compartiment, în tăcere și fără dificultăți, deși aglomerația era foarte mare, cum nu se mai văzuse în gara din Cernăuți. În ciuda dezastrului, oamenii încă mai păreau să aibă resurse de politețe și încă se mai purtau prevenitor cu semenii lor. Au plecat spre sud la ora 7.30 și au ajuns la Dărmănești la 8.15. Aici au coborît din tren pentru a prinde legătura spre Vatra Dornei.

Într-adevăr, diviziile de pe Nistru începuseră să se miște în-spre apus, întîi repliindu-și avangărzile de pe linia de rezistență, apoi regroupîndu-și grosurile în coloane prelungi, parcă fără sfîrșit. La cartierul Diviziei 15 Infanterie, primul ordin privind cedarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord a sosit la ora 6.25 prin telegraful Hugues. Nu purta nici un număr, dar trecea în revistă toate dispozițiile de-acum cunoscute : Chișinăul va fi evacuat pînă în seara zilei în curs ; prin Tighina, rușilor li se va asigura un culoar de trecere spre oraș ; nu se va executa nici o distrugere de arhive publice, se va împacheta ce se va putea, iar restul urma să rămîină pe loc ; trupele se vor replea spre apus

de Prut prin marșuri terestre, fără a se trage vreun foc de armă. La ora 7.00, ordinul a fost confirmat de însuși generalul Marin C. Popescu, comandantul diviziei, printr-un mesaj telefonic transmis de la permanența Corpului 3 Armată. În plus, acest mesaj conținea și o veste nu tocmai veselă : corpul avea nevoie de toate autocamioanele mării unități. Drept urmare, evacuarea munițiilor acumulate în primele linii devenea o problemă dintre cele mai complicate. Pînă la ora 7.30, ordinul a fost transmis de locotenent-colonelul Constantin Ștefănescu grupărilor tactice, însoțit de dispoziții pe care numai divizia era în măsură să le emită : hrana caldă se îmbarcă pe roate, avanposturile se retrag pe jos. Și apoi, aceeași recomandare, care va reveni de acum înainte ca un leitmotiv în mai toate comunicările : « ... Dacă rușii încearcă să treacă Nistrul, nu se va trage nici un foc de armă... » Dar defecțiunile transmisiunilor și-au spus cuvîntul și în acest sector încă din primele ore ale dimineții. Cu gruparea din aripa sudică nu se mai putea comunica altfel decît prin ordine scrise, transmise prin curieri. Anumite dispoziții de importanță deosebită nu se puteau încredința unor legături precare și două dintre operațiunile care ar fi trebuit să-i revină în mod obișnuit grupării tactice de la sud au fost pînă la urmă încredințate unor ofițeri de la cartierul diviziei. Sublocotenentul Teodor Dumitriu a fost trimis să descarce dispozitivele de distrugere ale podurilor de cale ferată de la Revaca și Calfa, iar sublocotenentul Petre Raicu a dezamorsat încărcăturile explozive din tunelul Țipola și din gara Bălțați. Și așa mai departe, într-un ritm care i-a dus pe mulți ofițeri cu specialități dificile în pragul epuizării. În timp ce coloanele se formau pe șosele și avangărzile lor, în lumina tulbure a dimineții, se angajau în marș spre apus, dispozițiile suplimentare emise de Corpul 3 Armată se succedau în ritm vertiginos. La ora 8.45 s-a decis să li se transmită soldaților un cuvînt de ordine fără echivoc : ne ducem să rezistăm pe o altă poziție. Apoi s-a sistat dezlegarea din ajun privind tirul asupra avioanelor inamice. La ora 10.00, cînd transmisiunile au început iar să pîlpîie, s-au aflat și liniile succesive ale retragerii. Cu acest prilej, diverse comandamente au fost blocate în toate legăturile lor pentru a afla ceea ce, de fapt, știau : Divizia 15 Infanterie urma Divizia 31

pe axul Sîngera-Ialoveni-Hîncești-Albița. Infanteria trebuia să se deplaseze paralel cu drumul de piatră, iar pe șosea se încolona tot ceea ce însemna greutate. Totodată, marea unitate era inutil anunțată că șoseaua dintre Tighina și Chișinău, după ora 17.00, va fi ocupată de coloane sovietice. Dar numai la ora 12.00 i se va transmite acestei mari unități și ordinul efectiv de mișcare spre Prut. La nord, spre aceeași trecere, prin Strășeni, Vorniceni și Nisporeni, pornise în marș Divizia 33 Infanterie. În sud, Divizia 21 Infanterie, prin Sălcuța, Cimișlia și Fălciu, iar Divizia 12, prin Căușani, Românești, Comrat, Fălciu. Pînă la ora 20.00, menționa un alt ordin de operațiuni întru totul ne-realist. Diviziile 15 și 12 Infanterie ar fi trebuit să mențină pe Nistru numai elemente ușoare de cavalerie, cu indicația de a se abține de la orice conflict. În spatele ostașilor din coloanele care ținteau Prutul urma să se așeze cît material puteau duce. Iar ostașii basarabeni, conform unei dispoziții generalizate de-acum pe întreaga armată, urmau să parcurgă traseele replierii încadrați permanent, fără cartușe.

Ora 6.45. Pe lungimile de undă de 1 875 și, respectiv, 346,5 metri, posturile de radio România și București și-au început emisiunea printr-un radiojurnal în care comunicatul din ajun al Casei Regale a fost reluat fără comentarii. De asemenea, a fost menționată în buletinul de știri și remanierea guvernului, efectuată în cursul nopții.

La ora 7.00, la comandamentul Corpului 3 Armată din Chișinău, panica lui Elefterie Negel s-a atenuat oarecum, cînd i s-a spus că trupele sovietice vor intra în capitala Basarabiei nu la ora 10.00, ci la ora 14.00. « În oraș – nota corespondentul ziarului *Universul*, grăbit de-acum să ajungă acasă și să-și evacueze familia – nu se mai putea găsi cu ușurință nici un mijloc de transport la gară, la o depărtare de 4 km de centru. Coloane de refugiați, fiecare cu cîte o legătură în mîină, mame purtînd copii în brațe și tîrînd pe alții, ochi împăienjeniți de lacrimi, pași grăbiți, cu o singură țintă : gara. Sufletele zdrobite, cu o singură dorință : salvarea vieții... În grădina publică și-au făcut apariția bandele teroriste. Nucleele comuniste au intrat să înfigă steaguri roșii. Comandamentul militar desfășoară patru-

lele pentru a pune pe goană pe cei care, înarmați, opresc automobilele și, mai ales, trăsurile, smulgînd bagajele și poșetele din mîinile femeilor. Cuiburile locale de comuniști, în întregime alcătuite din oameni dezabuzăți, au ocupat în chip de spectatori centrele și colțurile străzilor, gata spre a da semnalul începerii devastărilor și executării fruntașilor români, care nu vor mai avea timpul să părăsească orașul, în momentul intrării trupelor sovietice. În fața redacției noastre, pe Strada Ștefan cel Mare, un grup de comuniști, arhicunoscuți din atîtea procese răsunătoare, mă așteaptă să ies din casă. Unul dintre ei mi-a făcut cîntea să înfigă sub firma *Universului* o cîrpă roșie... » Din ce în ce mai îngrijorat, Elefterie Negel s-a decis să solicite telefonic protecția armatei. Altfel nu-și putea imagina că s-ar putea desprinde dintr-un haos în continuă creștere.

« Astfel am secerat noi și am strîns cam tot ce era de strîns – a mai consemnat Dimitrie Gălătescu din Ostrița – și ne pregăteam de Sînpetru, cînd la Cernăuți avea loc tîrgul anual, cu tot felul de bazaconii, cu scrîncioabe și măscări de tot felul ; iarmarocu’, cum îi spuneau țărani, se ținea în fosta Piață Austria, unde nu încăpeai de tot felul de mărfuri și hoți, unde de-a lungul unei săptămîni, cît ținea tîrgul, se întîmplau cele mai năstrușnice lucruri, încît aveam de ce rîde după tîrg o lună întregă. Însă în ziua de 28 iunie 1940, cu o zi înainte de deschiderea iarmarocului de Sînpetru, Cecilia, soția fratelui Gheorghe, care era concentrat, fiind la noi de cîteva zile, a dorit dintr-o dată să meargă la Cernăuți, să facă niște cumpărături și să pună o scrisoare la poștă pentru fratele nostru și soțul ei. A plecat cu fratele meu, Costică, după ce au înhămat la căruță doi cai. Au pus în căruță și cîte ceva de vînzare, ca să poată și cumpăra. Slavă Domnului, ne trebuiau destule : și zahăr, și sare, și orez, și multe altele... » Cecilia și Costică au plecat spre tîrgul din Cernăuți în primul ceas al dimineții depline, dar n-au apucat să ajungă unde plănuiseră.

Titus Cristureanu, atașatul comercial al Legației române din Moscova, s-a întors în camera sa din hotelul Național aproape spre zorii zilei, frînt de oboseală și prăbușit sufletește. Nu se știa

încotro vor evolua lucrurile și, preventiv, Gheorghe Davidescu decisese incinerarea arhivelor din localul de pe Șoseaua Leningradskoe. Acum, distrugerea documentelor din legăție era un fapt împlinit. Ca de obicei, întors la hotel, a găsit ușa camerei sale deschisă. Încă din ziua în care își preluase postul, îndemnat de Mitiță Constantinescu, socotise că ar fi fost inutil s-o închidă, de vreme ce GRU avea dubluri pentru toate cheile hotelului moscovit rezervat prin excelență diplomaților din așa-zisa lume capitalistă. A fost un prilej să-și rememoreze cîteva episoade semnificative ale misiunii sale la Moscova. Era om de stînga, publicase pînă atunci studii de economie politică răsunătoare împotriva imperialismelor de tip nazist și fascist, și chiar suportase confruntări dintre cele mai dure cu Poliția română din cauza unor imprudențe ale lui Emil Bodnăraș, a cărui amintire n-o evoca prea tandru. În februarie 1939, primit într-o audiență de Anastas Mikoian, îi spusese deschis : « Economic, ne-ați abandonat în totalitate germanilor. Faceți ceva ca să ne scoateți din dependența față de *Reich*... » Amabil, dar reticent, interlocutorul l-a întreat : « Regele dumneavoastră, Carol al II-lea, împărtășește aceeași opinie ? » Încurcat, Titus Cristureanu a formulat un răspuns circumstanțial. La fel de amabil, însă dur în subtext, Anastas Mikoian i-a răspuns că probleme de o asemenea importanță nu se discutau pe scările de serviciu. Cu alte cuvinte, demnitarul sovietic aprecia elanul și buna-credință a atașatului comercial român de la Moscova, dar postul său era prea insignifiant pentru a se angaja, fără nici un mandat, în convorbiri economice de anvergură, cu rezonanțe în sfera politică a relațiilor reciproce. În consecință, audiența se încheiase în coadă de pește. În rest, viața la Moscova era monotună și searbădă. Dimineța, fix la ora 7.00, un chelner din restaurantul hotelului îi servea un mic dejun copios. Ceremonia se consuma la o masă dintr-un spațiu cu o destinație anume, identic la toate etajele. Spațiul cu pricina se afla în grija și sub supravegherea unei *ploșciadce*, adică a unei femei de serviciu. Femeia de la etajul lui Titus Cristureanu era o mare cititoare de ziare. După reacțiile ei, locatarii de la etajul acela al hotelului Național erau la curent, înainte de a deschide ei înșiși ziaarele, cu schimbările de temperatură ale vieții politice din capitala Rusiei sovietice.